

Rozważania nad świadomością ekologiczną

Próbę wyjaśnienia wyrażenia świadomość ekologiczna należy rozpocząć od przedstawienia czym jest pojęcie świadomość.

Świadomość można rozpatrywać w aspekcie różnych dyscyplin naukowych takich jak, filozofia, socjologia czy psychologia. Najogólniej świadomość utożsamiana jest z wiedzą, którą człowiek posiada na dany temat. Ktoś jest dobrze zorientowany w jakiejś dziedzinie, ponieważ jego zasób informacji jest duży, można zatem powiedzieć, że jego świadomość w danej kwestii jest wysoka.¹

W ujęciu filozoficznym można odwołać się do następującej definicji świadomości (...) *świadomość to element konstytuujący człowieka, gdyż człowiek w swym bycie jest określony zasadniczo przez to, co wie, co sobie uświadamia, na co się świadomie decyduje, co świadomie wybiera. Z tym wiąże się druga kwestia: wolności człowieka.*² Kwestia wolności dotyczy wolności wyboru, decyzji i postanowienia.

Z psychologicznego punktu widzenia świadomość rozumiana jest jako (...) *zespół odbioru informacji oraz sterowania zachowaniem się człowieka, pełniący funkcje nadrzędne wobec innych procesów regulacji zachodzących w mózgu.*³

Rozpoczynając rozważania nad zrozumieniem wyrażenia świadomość ekologiczna trzeba podkreślić fakt, że owa świadomość towarzyszy człowiekowi od wieków. Do takiego wniosku można dojść analizując akty prawne dotyczące ochrony przyrody w ubiegłych stuleciach. Średniowieczni królowie sprawujący swoje rządy w wielu europejskich krajach nakazywali objąć ochroną liczne gatunki zwierząt takie jak: bobry, łosie, tury, żubry.⁴ W następnych latach ochrona przyrody ewoluowała w rozmaitych aspektach, czego współcześnie dowodem jest tworzenie licznych parków narodowych, krajobrazowych itp. Niewątpliwie tam-

Por. J. BRODA, W. PLUSKIEWICZ, *Świadomość ekologiczna i wartościowanie przyrody*, Gliwice 1993, s. 7.

² A. B. STĘPIEŃ, *Wstęp do filozofii*, Lublin 2001, s. 96 – 97.

³ M. MICHALIK, *Świadomość społeczna*, Warszawa 1985, s. 9. Cyt. za J. FRĄTCZAK, *Świadomość ekologiczna dzieci, młodzieży i dorosłych...*, s. 13 – 14.

⁴ Por. J. BRODA, W. PLUSKIEWICZ, *Świadomość ekologiczna i wartościowanie przyrody*, s. 16 – 17.

tejsza forma świadomości ekologicznej była znacznie odmienna od współczesnej a charakteryzowała się aspektem zdroworozsądkowym i incydentalnym.⁵ Ludzie żyjący w tamtych czasach wiedzę o środowisku czerpali z doświadczenia jej lub z przekazu informacji na jej temat od swoich przodków. Incydentalny charakter panującej w przeszłości świadomości ekologicznej polegał na czynieniu refleksji nad przyrodą jedynie w kręgu środowiska lokalnego tzn. prowadzone były takie działania, które pozwalały zachować równowagę w miejscu bytowania. Pomijany był w nich jednak czynnik globalnego poszanowania przyrody, którego brak widoczny jest także we współczesnej świadomości ekologicznej.⁶

Ekspansja świadomości ekologicznej przypada na lata drugiej połowy XX wieku. Zjawisko takiego rozwoju początkowo zauważalne było wśród ludzi zamieszkujących kraje znacznie rozwinięte, lecz z upływem czasu rozprzestrzeniło się na mniej zamożne społeczności. Czynnikiem pomagającym szerzyć i rozwijać świadomość ekologiczną były: wzrost poziomu życia społeczeństwa, nagłaśnianie problemów ekologicznych oraz globalizm. Pierwszy czynnik prowadził do większego eksploatowania przyrody i spowodował potrzebę objęcia jej ochroną. Drugi element mógł zostać osiągnięty za sprawą rozwoju środków masowego przekazu oraz wzrostu poziomu wykształcenia. Globalizm natomiast doprowadził do postrzegania elementów środowiska jako części, które nieodłącznie funkcjonują ze sobą i których równowaga nie może zostać zachwiana. Te trzy czynniki pozwoliły na rozszerzanie świadomości ekologicznej, dzięki czemu stała się ona elementem funkcjonującym – nie tylko w społeczeństwach, gdzie jednostki są wykształcone i uwrażliwione na sprawy ekologii, ale także w wielu innych.⁷

W literaturze poświęconej problematyce związanej z kwestią świadomości ekologicznej można napotkać na wiele prób podejmujących zdefiniowanie tego wyrażenia. Podobnie często mass media przytaczają wypowiedzi polityków i specjalistów, operujące terminem świadomość ekologiczna.

A. Biela świadomość ekologiczną rozpatruje jako (...) *stan refleksji nad relacją człowiek – środowisko przyrody obejmującą ekosystemy naturalne oraz stworzone przez człowieka jako pole aktualnego lub potencjalnego działania i oddziaływania człowieka*.⁸ Definicja ta kładzie nacisk na związki zachodzące pomiędzy człowiekiem i środowiskiem pod względem korzyści, jakie on może czerpać z jego zasobów.

⁵ Por. tamże, s. 16 – 17.

⁶ Por. tamże, s. 16 – 17.

⁷ Por. tamże, s. 16 – 17.

⁸ A. BIELA, *Świadomość ekologiczna w ujęciu wielowymiarowym*, w: *Ochrona środowiska w nauczaniu i wychowaniu. Materiały II Ogólnopolskiej Konferencji*, pod red. M. R. DUDZIŃSKIEJ, L. PAWŁOWSKIEGO, Lublin 1993, s. 113.

Świadomość ekologiczna, zdaniem T. Burgera, należy do kategorii opisowej o złożonym układzie. Autor podkreśla, iż do celów badawczych sformułował treść definicji, która przedstawia się następująco: *Świadomość ekologiczna jest zespołem informacji i przekonań na temat środowiska naturalnego oraz postrzeganiem związków między stanem i charakterem środowiska naturalnego, a warunkami i jakością życia człowieka.*⁹

Jest to wyrażenie niejednoznaczne, które skierowane i przyporządkowane jest społeczeństwu, a za sprawą tego tworzy obszar świadomości społecznej.¹⁰ Ten obszar odnosi się do środowiska przyrodniczego i uzewnętrznia się w myśleniu, przeżyciach, rozumieniu i cenienu miejsca bytowania organizmów żywych. Na świadomość ekologiczną przypadają określone elementy, nastawienia, emocje, które należą do zbioru wartości środowiska przyrodniczego i współpracują z kolejnymi formami świadomości społecznej.¹¹ Jest ona nienaruszalną częścią tej świadomości (świadomości społecznej) i można ją rozumieć w dwóch znaczeniach: szerszym i węższym. Szersze znaczenie wyrażenia świadomość ekologiczna określa (...) *całokształt uznawanych idei, wartości i opinii o środowisku przyrodniczym i rozwoju człowieka (społeczeństwa), wspólnych dla określonych grup w danym okresie historycznym.*¹² Znaczenie węższe definiuje ją jako (...) *stan wiedzy poglądów i wyobrażeń ludzi o roli środowiska w życiu człowieka, jego antropogenicznym obciążeniu, stopniu wyeksploatowania, zagrożenia i ochrony, w tym także stan wiedzy o sposobach i instrumentach sterowania oraz użytkowności i ochroną środowiska.*¹³

Rozważania dotyczące rozumienia wyrażenia świadomość ekologiczna zwracają również uwagę na typy świadomości ekologicznej. Owe typy powstały w oparciu o relacje panujące pomiędzy człowiekiem a środowiskiem przyrodniczym.

Pierwszy typ świadomości ekologicznej tzw. biblijny I pokazuje, iż człowiek jest tym bytem, któremu przyroda ma być podporządkowana i dla którego została ona stworzona. (...) *Niech panuje nad rybami morskimi, nad ptactwem powietrznym, nad bydłem, nad całą ziemią i nad wszelkim zwierzętkiem naziemnym (Księga Rodzaju 1, 26 - 27).* Zauważyć można, że tak określony typ świadomości ekologicznej odzwierciedlał się w epokach społecznych. Od dawna człowiek na ile tylko mógł i na ile pozwalały mu na to jego wytwory materialne korzystał

⁹ T. BURGER, *Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego*, s. 10; tenże, *Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego u progu XXI w. Raport 1*, Warszawa 2000, s. 7.

¹⁰ J. WÓDZ, K. WÓDZ, *Społeczne znaczenie świadomości ekologicznej*, w: *Zagrożenia ekologiczne. Warunki życia. Wizje przyszłości*, pod red. J. Wódzia, Katowice 1993, s. 17.

¹¹ Por. L. TUSZYŃSKA, *Edukacja ekologiczna dla nauczycieli i studentów*, Warszawa 2006, s. 7.

¹² K. GÓRKA, B. POSKROBKO, W. RADECKI, *Ochrona środowiska. Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne*, Warszawa 1998, s. 31. Cyt. za P. BOHDANOWICZ, *Turystyka a świadomość ekologiczna*, Toruń 2005, s. 68.

¹³ Tamże, s. 68.

z bogactw przyrody postrzegając je jako niewyczerpalny zbiornik dostatków. Tak prowadzona polityka sprowadzała się do przedmiotowego traktowania przyrody i utwierdzała człowieka w przeświadczeniu, że jest panem Ziemi. Nieumiejętne czerpanie ze środowiska konsekwencje swoje zaznaczyło w nagłej zmianie panującej równowagi pomiędzy poszczególnymi elementami ekosystemu.¹⁴

Drugi typ świadomości ekologicznej nosi nazwę biblijnego II. W tym przypadku kategorię panowanie człowieka nad przyrodą zmienia się w kooperowanie z nią na zasadzie pracy. Korzystanie z jej zasobów staje się utrudnione (...) *przeklęta niech będzie ziemia z twego powodu: w trudzie będziesz zdobywał od niej pożywienie dla siebie po wszystkie dni twego życia (Księga Rodzaju 3, 17 - 18)*. W tym typie świadomości ekologicznej praca zostaje włączona pomiędzy relacje człowieka z przyrodą. Ta praca to wykorzystanie jej zasobów dla ludzkich potrzeb. Jest to element decydujący w antropogenezie, pomocny w ulepszaniu osoby ludzkiej. Przyroda zaczęła wyznaczać granice dla działalności człowieka, tymi granicami były możliwości przekształcania jej zgodnie z potrzebami. Poprzez przyrodę ludzie się rozwijali i rozbudowywali środowisko społeczne. Skutki takiego typu świadomości ekologicznej widoczne były w krajach przemysłowych. Tam dokonywały się znaczne przekształcenia środowiska, ponieważ preferowana była cywilizacja. W obecnych czasach podejmowane są wysiłki zmierzające do próby przywrócenia naturalnego stanu środowiska. Bywa jednak tak, że takie działania są nieefektywne.¹⁵

Trzeci typ świadomości ekologicznej określaną jest mianem konserwacyjnego. Cechuje się on postawą konserwacyjną, która wytworzyła się w oparciu o rozprzestrzenianie działalności człowieka w środowisku naturalnym. Chodzi tu o to, aby takie działania były efektywne tzn. nie trzeba rezygnować z potrzeb i produkcji, ale powinno się je prowadzić w sposób, który ograniczy szybkie zużycie dóbr przyrody pozwalając na zachowanie ich dla przyszłych pokoleń. Kluczowymi założeniami takiej postawy są: oszczędność oraz ponowne wykorzystanie. Konserwacyjny typ świadomości ekologicznej upowszechnia się coraz bardziej w umysłach społeczności państw wysokorozwiniętych, gdyż łączy wzrastającą konsumpcję z dostrzeganiem zagrożeń powstających w środowisku naturalnym wskutek działalności produkcyjnej człowieka.¹⁶

Czwarty typ świadomości ekologicznej to typ zegistyczny. Zegizm określa kierunek ideologiczny, który zakłada antyrozwojowość w dziedzinie techniki, urbanizacji, badań naukowych w celu uniknięcia katastrofy naturalnego środowiska wraz z człowiekiem.¹⁷

¹⁴ Por. J. BRODA, W. PLUSKIEWICZ, *Świadomość ekologiczna i wartościowanie przyrody*, s. 20 – 21.

¹⁵ Por. tamże, s. 21 – 22.

¹⁶ Por. tamże, s. 22 – 23.

¹⁷ <http://www.słownik-online.pl/kopalinski/5277E06541747D8FC12565B500672F7C.php> (data wejścia: 15.05.2007, godz. 09.45)

Pojęcie zegizmu zaczęto używać po opublikowaniu pierwszego raportu pt. *Granice wzrostu* w 1972 roku przygotowanego przez członków Klubu Rzymskiego. W raporcie znalazła się prognoza, która zakładała, iż prawdopodobnie wzrost społeczno – ekonomiczny na swoje granice. Tymi granicami są ograniczone zasoby naturalne, których użytkowanie doprowadzi do klęski środowiskowej. Takie domniemywania wysunęły postulat o utworzenie zerowej stopy wzrostu gospodarczego dla krajów uprzemysłowionych, ponieważ to może pozwolić na wprowadzenie równowagi środowiskowej wraz z wykorzystaniem postępu technicznego do zastosowania np. nowych technik gospodarowania odpadami, czy bogactwem przyrody bez nadmiernego jej uszczuplenia.¹⁸

Cywilizacje naszego globu zamieszkujące różne kontynenty, w historiach swoich kultur przejawiały myśl o jedności świata. Ta myśl sprowadzała się również do spójności człowieka z przyrodą, a więc do nie wynoszenia się go ponad nią. Przyjęcie takiej postawy pozwala zarysować kolejny typ świadomości ekologicznej tzw. franciszkański. Można go odnaleźć studiując żywot św. Franciszka z Asyżu. Cechował się on ogromną miłością skierowaną do przyrody. Taka postawa egzystencji człowieka w równowadze z przyrodą jest wzorem dla wielu współczesnych stowarzyszeń sozologicznych.¹⁹

Omówione typy świadomości ekologicznej zarysowują odwiecznie panujące zmierzanie człowieka do bycia niezależnym od przyrody. Wydaje się to niemożliwe, ponieważ tak ludzie, jak i przyroda są częścią środowiska. Warto jednak podjąć refleksje nad tym, gdyż wszelka działalność człowieka odbywa się na różnych arenach, m.in. politycznej, ekonomicznej, przemysłowo – technicznej czy naukowej. Te wszystkie obszary mają również w swojej strukturze na uwadze kwestie ekologiczne, dlatego tak ważna jest prawidłowo zbudowana świadomość ekologiczna. Oczywiście w każdym działaniu potrzebna jest roztropność, która pozwoli na umiejętne i rzeczowe postrzeganie pojawiających się w świecie problemów.

¹⁸ Por. J. BRODA, W. PLUSKIEWICZ, *Świadomość ekologiczna i wartościowanie przyrody*, s. 23.

¹⁹ Por. tamże, s. 23 – 24.

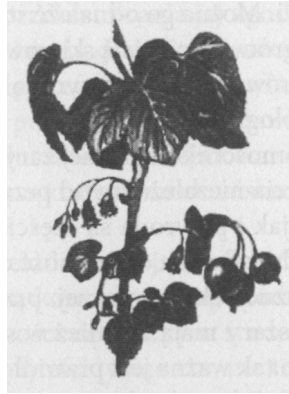
Remarks on ecological awareness

SUMMARY

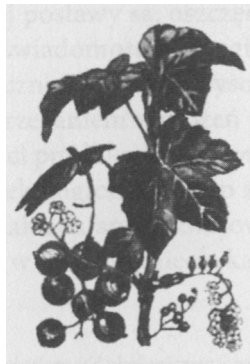
Forming ecological awareness of children, young people and adults is one of the most important challenges of the contemporary world.

This process is of great importance, as it leads to forming a pro-ecological behaviour, resulting in proper attitudes of people to the environment.

This article shows the ways of understanding ecological attitude. We consider its wide versus narrow meaning. We also present types of ecological attitudes and the values belonging to its development and to making it work in everyday live.

Porzeczka czarna

Porzeczka czerwona